

TIZENKÉT RÓMAI FELIRAT

DACIÁBÓL.

Torma Károly-tól.

Az 186²/₃-dik év a régiségtani leletekre nézve ugy. látszik szerencsés év Európaszerte. Nem csak Rómában és Pompejiban találtak és találnak ez évben ásatás közben szebbnél szebb, érdekesebbnél érdekesebb római műemlékeket: hazánkban is meglepő arányban kerülnek ilyen régiségtani tárgyak napfényre. Mig Promontoron, Pesten, s más magyarországi helyeken több alsó-pannoniai római műemléket, mint mértföld-oszlopokat, feliratokat sat. letek, a szűkebb értelemben vett Dacia területén, Erdély különböző részeiben, mintegy 80 darab római feliratos kő lön részint ez évben kiásva, részint olyanok a melyek eddig lappangtak feltalálva. E két év feliratokbeli bősége az erdélyi epigraphusnak valóban nem kevés munkát ad, ha mindegyik új leletet meg akarja ismertetni. Én ez évben már 39 római feliratot ismerttettem meg¹⁾ és még 37 ismeretlen római felirat gazdagítja archaeologiai tárezámát. E feliratok nagyobb részét a Maros, Cserna, és Sztrigy mentén találták 186²/₃-ban, s alkalmam azokat látni, illetőleg fellelni akkor volt, midőn egylettünk derék titkárát a Vajda-Hunyadon ez évben lelt régiségek megvizsgálása végett tett utjában egylettünk n. m. elnökének megbízása folytán kísérni szerencsém volt; mely alkalommal hazánk ama classicus vidékein Veczelre, Kis- és Pusztakalánra, s Maros-Portusra régiségtani tekintetből kirándulásokat tevénk. E régészeti valóságos kényszerű alkalmával gyűjtött feliratok közzül 12 oly darabot teszek közzé ez alkalommal, melyek felirat-

tani tekintetben s ókori földiratunkra nézve becses adatokat szolgáltatnak.

*

Vajda-Hunyad.

1.

3' 7¹/₂" magas — 1' 8" széles szürkés fehér márvány emléktár, melynek tetején kétfelől terekes alaku párkányzat látszik:

— — — FAVENTIBVS¹⁾ ✦ ETCO—
—ORDIA ✦ IMP ✦ EVENTIT²⁾ ✦ QV
OD ✦ APRIMOADVENTV ✦
SVO ✦ P ✦ F ✦ S ✦ LEG ✦ AVGVSTO
DONEC PROVINCIA DE
CEDER ✦ ITA ✦ SINGVLOS ✦ VN —
VERSOSQ BENIGNITATE³⁾ SVA
4) TRACTARITONERIBVSETIAM⁵⁾
REL—VAVER—NFELICISSIM⁶⁾
ET ✦ PRAECI—VIS ✦ VIRTUTIB
EIVSOBS — — ICTA ✦ SIMVL ✦ ET⁷⁾
DE — OTA ✦ PROVINCIA ✦ FI —
RI ✦ — — — ABAT ✦
GERM ✦ P

¹⁾ TI összszeffüze. ²⁾ NI összszeffüze. ³⁾ IT, ⁴⁾ TR,
⁵⁾ TI és AM, ⁶⁾ IM, ⁷⁾ ET összszeffüze.

azaz: „Dis faventibus et concordia imperatorum eventit, quod a primo adventu suo Publius Furius Saturninus legatus Augustorum donec provincia decederet ita singulos universosque benignitate sua tractarit, oneribus etiam relevaverit nomini felicissimo et praecipuis virtutibus ejus obstricta simul et devota provincia fieri curabat Germanico praeside.“

¹⁾ L. az erdélyi muzeum-egylet évkönyvei, II, 2 füz.; Archaeologiai közlemények, III. k. 4 f. és IV. k.

Érdekes s a római felirattanban nem igen szokásos jelenet e feliraton, hogy a megtisztelt neve, kinek ez az emlék állított, nincs arra egészben felvéve, hanem csak rövidítve a három kezdő betűvel P + F + S + van jelezve. Nincs kétség abban, hogy ez a három betű Publius Furius Saturninus-t illeti. Hogy P. Furius Saturninus a R. ép. ut. 914-dik s Kr. ut. a 161-dik évben Dacia helytartója és kijelölt consul=legatus pro praetore et consul designatus volt, kitetszik egy károly-fehérvári feliratról¹⁾. Az ő daciai helytartóságát említi még öt más felirat is²⁾. Mindezek a feliratok hihetőleg ugyanazon — a Kr. ut. 161-dik — évből erednek. Hogy ezt az emléktárat melyik évben emeltette Dacia, kedvelt helytartójának hivatalból kilépte után, pontosan meghatározni nem lehet; annyit azonban biztosan lehet állítani, hogy ennek a Kr. ut. 161-dik év után, és a 168-dik év előtt kellett történni; mert már ez utóbbi évben M. Claudius Fronto volt Dacia helytartója³⁾. A „legatus augustorum“ kifejezés Marcus Aurelius Antoninus és Lucius Aurelius Verus együtt uralkodó császárokra (uralk. 161—168) vonatkozik. A többes kifejezés is bizonyítja, hogy P. Furius Saturninusnak emlékkövünk a Kr. ut. 168-dik év előtt állított, mert Borghesi véleménye szerint L. Aurelius Verus a Kr. ut. 168-dik év elején már nem élt⁴⁾, s így a feliraton — ha M. Claudius Fronto helytartóságáról biztos adatunk nem volna is — P. Furius Saturninus ez év után csak mint M. Aurelius Antoninus egyedül uralkodó császár legatusa, tehát csak mint „legatus augusti“ említhetett volna meg.

Hogy a feliratunk végsorában említett Germanicus P. Furius Saturninusnak közvetlen utóda és M. Claudius Frontonak előde volt-e Dacia helytartóságában?, vitatni nem merem. Ugy hiszem, hogy Germanicus Daciát csak mint praeses kormányozta ideiglenesen addig, míg M. Claudius Fronto a helytartóságot tette átvehetette.

Sejteni lehet, hogy P. Furius Saturninus mellszobra volt az oltár tetejére alkalmazva; mit még hihetőbbé tesz az a körülmény, hogy — mint látók — a feliraton a dícsőített nevének csak kezdőbetűi szemléltethetők; a szobor aljára is hihetőleg alkalmazott felirat mellőzhetővé tévén P. Furius Saturninus nevének a felirat szövegében való teljes kiírását.

Találták ezt a feliratot 1863-ban Vajda-Hunyadon a szentpéter-hegyi ásátás alkalmával. Hogy a felir-

atot az ugyanazon alkalommal még ottan talált szobrokkal együtt a v.-hunyadi vár egykori birtokosa, ki e kerti mulató házat a római műemlékekkel díszítette, Sarmizegethusa romjaiból hozatta oda, kétséget alig szenved¹⁾. Erre mutat egyfelől az ajánlványi oltár anyagjának minemősége, mely a hátszegvidéki római műemlékek anyagjával ugyan egy, szürkés fehér márvány, más felől pedig az a körülmény, hogy ily fontos, a provincia egyetemétől emelt feliratokat aligha emeltek másutt, mint a metropolisban.

E felirat muzeumunk tulajdona.

2.

3' magas — 1' 2" széles veres sienit kőből *) faragott fogadmányi oltár:

GENI¹⁾ + PAG +
MIC²⁾ + T + AVR +
PRIMVVS³⁾ +
MG + PAG + SVO
SD + EX + EIV
FECIT⁴⁾ + L + M

1) NI, 2) MI, 3) IM, 4) IT öszszefonva.

azaz: „Genio pagi Mic..... Titus Aurelius Primus magister pagi ejusdem ex suo fecit libens merito.“

Muzeumunk tulajdona.

A pagus kifejezés még eddig egyetlen egy daciai feliraton sem fordult elő. Az epigraphiai leletekben gazdag 186²/₃-dik év két oly feliratot hozott napfényre, melyeken a pagus kifejezéssel kettős értelemben találkozunk. Mielőtt azonban a másodikat is közleném, czélszerűnek tartom elmondani röviden, hogy hány és miféle értelme volt a pagusnak a rómaiak alatt.

Servius Tullius király hogy a plebsét politikailag önállóvá tegye, Róma területét 30 regióra, s az azokban lakó népet tribusokra osztotta fel. A regiók több kisebb vicusra és pagusra voltak osztva, melyek saját községeket, és pedig a tribus urbaná-k vicusokat, a tribus rusticá-k pedig pagusokat, alakítottak²⁾. E területi és socialis felosztás következtében a nép rendezetlen tömegből rendként szerves egészsze nőhetett ki magát, s idő és még hatalmasabb tényezők folytán lassanként azt az óriási álladalmat alakította, mely a császári korszak alatt a világhatalom utólérhetetlen fokára emelkedett. Ősi értelemben ez volt a pagus.

Pagusoknak nevezték később tágabb értelemben néha valamely provincia kerületeit is; így em-

¹⁾ Seivert, *Inscriptiones monumentorum romanorum. Vindobonae 1773.*, 21: 25.; utánközlötte Neigebauer, *Dacien*, 125: 4.

²⁾ Seivert, *e. h.*, 43: 51 és 52, 79; 113., 87: 122.; utánközlötte Neigebauer, *e. h.*, 127: 17., 258: 2., 193: 1., 23—24: 21., és u. ö., 29: 52. V. ö. Gruter, *Inscriptiones antiquae totius Orbis Romani*, 414: 6—7.

³⁾ Henzen, *Diplomi militari degl' imperatori Trajano ed Antonino Pio. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge, IV.*, 118. l.

⁴⁾ *Archiv d. Ver. f. Siebenb. Landes k. Nf.*, IV., 118. l.; Borghesival ellenkezőleg Haakh Pauly, *Realencyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft*, Stuttgart 1839., I. 580. l. L. Verus halálát a Kr. ut. 170-dik évre teszi.

¹⁾ V. ö. Finály Henrik muzeum egyetli titkár jelentésével a szentpéter-hegyi leletekről. *Az Erd. muzeum-egylet évkönyvei II. költ.*, 2. füz. 185 s tov. lapjain.

²⁾ A Veezelen, s környékén talált feliratos kővek, s műemlékek nagy része mind ilyen kőből van faragva. Hogy e kő sienit-e vagy trachyt-porphyr, s tán leginkább Thonschiefer? — valóban meghatározni nem tudom. Minden e kőből faragott feliratos műemlék anyagjának megjelölésénél a sienit-et hagytam meg.

³⁾ Becker-Marquardt, *Handbuch der römischen Alterthümer*, Leipzig 1844., II. 1. költ., 164—175. l.

liti J. Caesar, hogy Helvetia „in quatuor pagos di-
visa est“¹⁾).

Pagusnak nevezték továbbá a kisebb közsé-
geket, municipiumocskákat, melyek egy vagy több
falu, major egyesületéből alakultak, s főnökük, a
magister pagi, alatt több vagy kevesebb kiváltsá-
guk, helyhatósági önállóságuk volt²⁾).

Pagusnak neveztetett végre a *πάγος* görög szó-
tól valamely domb és *πηγαί*-tól valamely forrás³⁾ és
ἀπό πηγῆς-től néhány oly házból álló telep is, mely
közösen egy ivó kutat használt⁴⁾).

E felirat pagusa kétségen kívül egy kisebb-
szertű római municipium volt, melyhez talán több
falucska, majorok, egyes házak tartoztak, s melynek
— mint a magister kifejezésből látható — helyha-
tósági önállósága is volt. Kár, hogy a pagus ne-
vét meghatározni nem lehet, mert a rövidített há-
rom betű—MIC, melyek e pagus nevének rejtek ma-
gokban, alapos hozzávetést annak megalapítására
nem adnak. Bajos még e felett a felirat leleti he-
lyét is meghatározni. Az imént ismertett felirattal
egyszerre egy helyen a vajda-hunyadi Sz.-Péter-he-
gyen találták ugyan ezt is; de csak ennyi mind
az, mit felőle tudhatunk. Miután azonban anyaga
ugyan olyan, mint a vezeli, dévai római műem-
lékeké — veres sienit — bizonyos, hogy e felirat
már nem a hátszegvidéki, hanem a Cserna- vagy
marosmenti római települések valamelyikében volt
valaha felállítva. Finály tudósítványában azt vitatja,
hogy a Sz.-Péter-hegyen dák s nem római települé-
s létezett. Miután azonban az ott létező körfalak-
ban s azokon kívül és belől is római mivű téglá- és
cserepdarabokat, s nem csak e körfalban, hanem
még a fentemlített kerti mulatóház alapfalában is
éppen ily mineműségű veres sienit kökoczkákat ta-
láltam építési anyagul felhasználva, melyeket bizo-
nyosan sem Vezelről, sem a Maros mentéről nem
czipeltek e másként is kőben gazdag helyre, — mind-
ezek után mondom Finály véleményével ellenke-
zőleg vitatni merem, hogy a sz.-péter-hegyi — meg-
engedem — dák települést a rómaiak is lakták, s
azt főként magas hegyen való fekvéséért. — mi-
után a Cserna völgyén és a Hátszeg-vidékre néző
hegylánczolon uralog — katonai czéljaikra ido-
mitották. Ugy hiszem, hogy e felirat, mint néhány
más feliratos sirkötöredék is a körfalban látható
kökoczkákkal együtt a sz.-péter-hegyi várból hozat-
ott alá a v.-hunyadi-vári kerti mulató ház építése
alkalmával, s falaztatott bé mint figyelembe nem
vett építési anyag. Egy szóval úgy gondolom, hogy
feliratunk pagusa a Szent-Péterhegyen feküdt, s
így a Sztrigy menti álló táborokhoz tartozott.

¹⁾ *Comment. de bello Gall., I. r. 12 fej.*

²⁾ *Pauly, e. h., V. 1059—1060. l.*

³⁾ *U. o., 1059. l.*

⁴⁾ *Lazius, Comment. Reipublicae Romanae in exteris pro-
vinciis bello acquisitis constitutae, Francofurti ad Moenum 1598.
I. 912. l.*

Kis-Kalán.

3.

3' 8" magas — 1' 5 1/2" széles porondkőből
faragott fogadmányi oltár:

I + O + M +
PRO + SAL + D + N
C + IVL + MARCIA
NVS + DEC + COL
PRAEF + PAG
AQVENSIS
GENIOEOR
POSVIT

azaz: „*Jovi Optimo Maximo pro salute Domini no-
stri Cajus Julius Marcianus decurio coloniae praefec-
tus pagi Aquensis Genio eorum posuit.*“

Látható e felirat Kis-Kalánban Gyorgyesz-
Nicolajé-nál.

A külföldi Mannert, ki Erdélyben soha sem
járván személyesen nem ismerte, volt első, ki
a Peutinger-tábla Ad Aquas-ának fekvését Hátszeg
és Vajda-Hunyad között kereste; de nem ismerve
e vidéken fürdőt, nem tudta pontosan kijelölni a
helyet, hol e római telep létezett¹⁾. Ackner a Peu-
tinger-tábla Ad Aquas-át már határozottan a kis-
kaláni-, Ptolemaeus Hydata idest Aquae-ját azonban
az al-gyógyi fürdőhöz helyezi²⁾. Az a körülmény,
hogy e feliratot a kis-kaláni határon a meleg für-
dőtől mintegy 300 lépésnyire a helységtől délre eső
domboldalon találták, nagyon fontossá teszi e le-
letet, mert ez azt a (különösen a mult századi ar-
chaeologok között sok ideig függőben levő) kérdést,
melyet Ackner Mannert után hozzávetőleg elég he-
lyesen de még sem úgy oldott meg, hogy állításá-
hoz kétség ne férhetett volna, hogy t. i. a Peutinger-
tábla Ad Aquas-a valóban Kis-Kalánál feküdt, il-
letőleg az oda való meleg fürdő volt, végérvénye-
sen eldönti.

Feliratunk C. Julius Marcianust mint decurio
coloniae-t említi meg. E coloniának a Pusztá-Kalán
nyugoti oldalán létező négyszögű álló tábor már bé-
gyespedett romjaiban, melyek a jelenlegi gör. cath.
templomot körítik, kellő helyet tudunk kijelölni. A
Hátszeg-vidékről a Sztrigy balpartján ehez az állótá-
borhoz vezető római út innen a pagus Aquensis-
hez vonult, mely út ma is sok helyen használható
állapotban van, s mely aztán az utóbbi helytől Kis-

¹⁾ *Geographie der Griechen und Römer, Nürnberg 1795.
IV., 201—202. l.*

²⁾ *Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erfor-
schung und Erhaltung der Baudenkmale, 1856., I., 11. l. és
1857., II., 81—83. l.* Ugy vélem azonban, Mannert vélemé-
nyét helyeselve, hogy Ptolemaeus Hydata-ja a Peutinger-tábla
Ad Aquas-ával azon egy római telep volt. Ugyanis a Ptole-
maeus mérését mai fokokra reducálva, s a főbb daciai helysé-
gek egymástól távolságát kimutató táblázatom Sarmizegethusá-
tól északkeletkeleti irányban jelöli ki Hydata fekvését amattól
legfeljebb 4 g. mfre; s ez nem csak a mai Várhely és Kis-Ka-
lán fekvésével, hanem még a felett a Peutinger-tábla által Sar-
mategte és Ad Aquas közé bejegyzett XIII r.=2 1/2 n. mfnyi
távolsággal is meglehetősen talál.

Kalánon át Batiz felé s innen jó darabig a Sztrigy balpartján lefelé vonulva a kő-boldogfalvi dombokon létezett római állótábor alatt a Maros terére vezetett, s itt Piski körül a Veezeltől Apulum felé vonuló maros-teri római utvonallal egyesült.

Világosságra jön tehát az adatok nyomán feliratunk minden kifejezése. Puszta-Kalánnál létezett t. i. a római colonia, a fürdőnél pedig a pagus aquensis, s C. Julius Marcianus, ki a colonia magistere volt, egyszersmind a fürdő s hihetőleg az e körül létezett néhány major, vagy mulató ház — mert világosan csak fürdőre, s ilyen egyes épületekre vonatkozik a fentmondottak nyomán a pagus kifejezés — praefecturáját, felügyeletét is vitte.

A görög πάγος=dombot és πηγάι=forrásokat a kis-kaláni fürdőnél fellelhetjük; a Sztrigy teréből mintegy 18—20 lábnyira emelkedik ki egy lika-csos travertin mészkő domb, melyből a meleg források felbuzognak.

Hogy a Puszta-Kalánnál levő coloniát hogy neveztek, fájdalom pontosan meghatározni nem lehet; mert csak sejtelmet fejezek ki, ha azt hiszem, hogy e telep is colonia Aquensis-nak neveztetett. Ha feliratunkon az *et* kötszó nem hiányoznék, s a szöveg így állana „*decurio coloniae et praefectus pagi Aquensis*,” kétség nem férne hozzá, hogy a telep is colonia Aquensisnek neveztetett. Így azonban csak a puszta gyanításnál kell maradnom.

Puszta-Kalán.

A puszta-kaláni állótáborban fekvő gr. cath. templom áldozó asztala egy e helyt talált római fogadmányi oltárra van helyezve; melynek feliratát azonban nem személyes látás után — mivel annak részünkről való megsejtelése a bennünket tán adókivető biztosoknak képzelt lakosok bizalmatlansága miatt lehetetlen volt — hanem csak Váradi Ádám társunk úgy látszik elég helyes másolata szerint közölhetem:

4.

FORTVNAE ¹⁾
AVG
Q ♦ DECIVS
VINDEX
PROC

¹⁾ AE öszszefűzve.

azaz: „*Fortunae Augustae Quintus Decius Vindex proconsul.*“

Q. Decius Vindexben Daciának egy eddig ismeretlen helytartóját ismerjük meg; de hogy ő melyik császár alatt volt Dacia proconsula, megjelölni nem lehet, miután neve mint ilyené, egyetlen egy daciai feliraton sem fordul elé ¹⁾.

¹⁾ Ha csak egy Károly-Fejérváron talált felirat nem ő reá vonatkozik; l. *Seivert, e. h., 182: 278*; utánközlötte *Neigebaur, e. h., 141: 112. l.*

Veczel.

Hogy a Commagene, Euphrat melléki syriai tartomány ¹⁾, fiaiból alakított, s hihetőleg a XIII-dik Legio Gemina segélyesapatajához tartozott cohors II. Flavia Commagenorum hosszszasabb ideig a veczeli nagy kiterjedésű álló táborban állomásozott, több felirattól volt tudva ²⁾. Érdekesen bizonyítja ezt újból is Veczelen talált érdekes s több tekintetben nevezetes 3 felirat.

5.

4' 5 1/2'' magas — 2' 1 1/2'' széles veres sietből faragott emlék oszlop:

IMPCAES ¹⁾ ♦ DIVI ♦ ANTONINI ²⁾ ♦ F
DIVI ♦ HAD ♦ NEP ³⁾ ♦ DIVI — — — —
IANI ⁴⁾ ♦ PART ♦ PRONEP — — — —
NERVAE ⁵⁾ ♦ AB ♦ NEP ⁶⁾ ♦ M ♦ AV — — — —
ANTONINO ♦ AVG ♦ AR
MENIACO ⁷⁾ ♦ TRIB ⁸⁾ ♦ POT ♦ XVIII
COS III ♦ COH ♦ II ♦ FL — — — —
⊕ COMMAG ⊕

¹⁾ AE, ²⁾ NI, ³⁾ NE, ⁴⁾ ANI, ⁵⁾ NE és VAE, ⁶⁾ NE, ⁷⁾ ME és NI, ⁸⁾ TRI öszszefűzve.

azaz: „*Imperatorii Caesari, divi Antonini filio, divi Hadriani nepoti, divi Trajani Parthici pronepoti, divi Nervae abnepoti, Marco Aurelio Antonino Augusto Armeniaco tribunitia potestate decimum octavum, consuli tertium, cohors II. Flavia Commagenorum.*“

Abból a körülményből, hogy M. Aurelius Antoninus a tribunitia potestast 18-szor R. ép. ut. 926-ban, Kr. ut. 176-ban viselte, kitétszik, hogy e feliratot a cohors II. Flavia Commagenorum ebben az évben emelte M. Aureliusnak.

6.

2' 10'' magas — 1'' széles porondos mészkőből faragott emléktábla:

IMPCAESSEPTIMIVS ♦ SEVERVS
PERTINAX ♦ AVG ♦ COS ♦ BALNE ¹⁾
AS ♦ COH ♦ II FL ♦ COMMAG ♦ VE
TVSTATE ♦ DILABSAS RESTI
TVIT—VB POLO ♦ TERENTIA
NOCOS ♦ III ♦ DACIAR ♦ CVRANTE ²⁾
SEX BOEBIO SCRIBON ³⁾ ♦ CASTO
PRAEF ♦ COH

¹⁾ NE, ²⁾ NT, ³⁾ IB öszszefűzve.

azaz: „*Imperator Caesar Septimius Severus Pertinax Augustus consul balneas cohortis II. Flaviae Commagenorum vetustate dilabsas (sic) restituit sub Polo Terentiano consulari trium Daciarum curante Sexto Boebio Scribonio Casto praefecto cohortis.*“

Hogy melyik évben ujítottatott meg e felirat szerint a cohors II. Flavia Commagenorum fürdő-

¹⁾ Pauly, e. h., II. 561. l.

²⁾ Neigebaur, e. h., 55: 22., 57: 39, sat.

je, pontosan meghatározni nem lehet. Miután azonban L. Septimius Severus császár — uralk. Kr. ut. 193—211. — uralkodása 4-dik évében, a Kr. ut. 196-dik évben, egy Tordán talált felirat¹⁾ szerint, Dacia helytartója Tibius Co... Claudianus volt: úgy látszik, hogy Polus Terentianus vagy a Kr. ut. 193-dik és 195-dik, vagy pedig a 197—211-dik évben lehetett csak a hármas Dacia consularisa, s csak ez évek valamelyikében ujíttathatta meg Sextus Boebius Scribonius Castus a cohors furdőjét.

Szerfelett érdekes — mint látjuk — ez a felirat nem csak azért, mert Daciának egy új helytartójával ismertet meg, hanem azért is, mert abban Daciának három részre lett felosztása említett meg²⁾.

7.

1' 11 1/2" magas — 8" széles veres sient fogadmányi oltár:

I O M
CRISP
LVCI >>
CoHnCOM
VLSOLV¹⁾

¹⁾ SO öszszefűtve.

azaz: „*Jovi Optimo Maximo Crispus Lucius centurio cohortis II. Commagenorum votum libens solvit.*“

Mind a három felirat Herepén Zsoszán Gyorgyénál látható.

8.

3' 2" magas — 1' 2 1/2" széles veres sient fogadmányi oltár:

előlapján
I O M
PRO > A —————
D > D > N > N >
———— > ET¹⁾ > ANTON²⁾
———— > >³⁾
———— IL > ————— DEP⁴⁾
———— O > BAS > AL⁵⁾ > CM
SVB > CVR > IVL >
TERETN⁶⁾ — REF
Ec⁷⁾ > SS > CoH⁸⁾ > I > VIND⁹⁾

¹⁾ ET, ²⁾ NT öszszefűtve; ³⁾ az egész sor ki van vakarva; ⁴⁾ DE, ⁵⁾ AL, ⁶⁾ RE öszszefűtve és az utolsó két betű megcserélve; ⁷⁾ Ec, ⁸⁾ oH, ⁹⁾ ND öszszefűtve.

oldallapján
CoH¹⁾ > I I > FL > com
M > CoH²⁾ > I³⁾ ALP⁴⁾ —
N > M > TIT —————
— ERM —————
— ISTR —————
— S —————
— O —————
— VS > CoH⁵⁾ I ———
— G —————

¹⁾ és ²⁾ oH, ³⁾ I, ⁴⁾ AL, ⁵⁾ oH öszszefűtve.

¹⁾ Seivert, e. h., 25: 29.; utánközlötte Neigebaur, e. h., 200: 2.

²⁾ V. ö. értekezésemmel „Dacia felosztása a rómaiak alatt“ az erd. muzeum-egyület évkönyvi II. köt. II. fűz.

olvasását így kísérhetjük meg: „*Jovi Optimo Maximo pro salute Dominorum nostrorum L. Septimii Severi et [M. Aur.] Antonini Caesarum Augustorum (?) ..... deploratam (?) basilicam alae Commagenorum sub cura Julii Terentii [a TereTN metszési híba] praefecti equitum suprascriptorum, cohortis I Vindellicorum, cohortis II. Flaviae Commagenorum, cohortis I. Alpinorum [† metszési híba I számjegy helyett] M. Titii Hermetis ..... administratoris (?) ..... restituit ..... praefectus cohortis II. Flaviae Commagenorum.*“

Muzeumunk birtokában.

A készakarva kivakart 4-dik és 5-dik sorban véleményem szerint Septimius Severus és M. Aurelius Antoninus Caracalla neve létezhetett. E véleményre főként a 4-dik sorban fennmaradt ET > ANTON betűk, és az vezet, hogy mint a 6-dik sz. feliratnál láttuk, Septimius Severus idejében ujított meg a cohors II. Flavia Commagenorum furdőépülete is, a miből könnyen következtethetjük, hogy a basilicát is ugyan az ő uralkodása alatt javították ki.

Ha a két császár neve felőli véleményem helyes, s feliratunkon csak ugyan Septimius Severus és Caracalla neve olvasandó, úgy kétségen kívül e fogadmányi oltár a Kr. ut. 196-dik év után — mert Septimius Severus Caracallát ebben az évben tette caesarrá, s Kr. ut. a 198-dik évben augustus-sá —, s a 211-dik év előtt emeltetett, mert Septimius Severus már ez év elején meg volt halva¹⁾.

Érdekes e feliraton az ala Commagenorum, cohors I. Vindellicorum, cohors II. Flavia Commagenorum, és cohors I. Alpinorum megnevezése. A tudós Henzen gyanítása, hogy a commagenusoknak két hadosztálya volt volna Daciában²⁾, teljesen bebizonyul; lévén e két hadosztály feliratunk szerint az ala (I) Commagenorum, és cohors (II) Flavia Commagenorum. A cohors I. Vindellicorum mint Daciában állomásozott hadosztály nevével Antoninus Pius Kr. ut. 157-dik évben kelt beesületbeli bocsátványában³⁾; a cohors I. Alpinorum mint Illyriában állomásozott hadosztály nevével pedig Nero császárnak Kr. ut. 60-ban kelt beesületbeli bocsátványában⁴⁾ találkozunk.

Károly-Fejérvár és Maros-Portus.

9.

2 10" magas — 1' 3" széles porondos mészkő fogadmányi oltár, melynek baloldalára szőlőfűtökkel tele vas, jobb oldalára pedig urceus van faragva:

¹⁾ Pauly, e. h., II., 141. l.

²⁾ *Diplomi militari* & Archiv d. Ver. f. siebenb. Landesk., Nf., IV. 130. l.

³⁾ Arneth, *Archäologische Analekten*. Lásd különnyomatát *Sitzungsberichte der phil.-histor. Classe der k. Akademie der Wissenschaften*, 1853., XI. köt. 308. l.; *Henzen Diplomi militari* & Archiv d. Ver. f. siebenb. Landesk., Nf., IV., 128—129. l.

⁴⁾ Arneth, *Zwölf römische Militärdiplome*, 26—27; *Zell, Delectus inscriptionum romanorum, Heidelbergue 1850. 421: 1841.*

LIBERO
PATRI + ET + LIBE ¹⁾
CL + ATTEIVS + CELER
VETERANVS + LEG + XIII +
GEM ————— DEC +
CANABENSIVM
CVM + SVIS + V +
D + D + D ¹⁾

¹⁾ BE öszszefűzve.

azaz: „*Liberi Patri, et Liberae Claudius Attejus Celer veteranus legionis XIII Geminae decurio Canabensium cum suis universis dono dedit dedicavit.*“

A canabensisek a legiokat a provinciában kíséző tábori kisebb kereskedők, szatócsok, korcsmárosok stb. voltak, kiknek úgy látszik saját községi hatóságuk volt Apulumban, mert, mint feliratunk bizonyítja, decuriojuk is volt. E felirat nyomán lesz érthető egy kanonok Cipariu urnál levő római vasos tábla kelti helye — actum Kanabis legionis XIII geminae; azaz kelt az apulumi szatócsok negyedében ²⁾.

10.

3' 9" magas — 1' 7 1/2" széles porondos mészkő fogadmányi oltár:

DHS DEABVS ¹⁾
DACIARVM
ET TERRA
————— ²⁾

¹⁾ VS öszszefűgve. ²⁾ még öt sor hiányzik.

azaz: *Diis Deabus, et terra.....*

Érdekes e feliratban, hogy csak a három sor van kimetszve, s az utolsó \ vonással a metszést abban hagyták. Egyébiránt az előlapon a felmetszendő betűk számára a kellő vonalok — számszerint tíz sorra — ki vannak húzva. Kár hogy e felirat nincs bevégezve, mert általa nevezetes felirattani adatokhoz jutottunk volna. A „Daciarum“ kifejezés kétség nélkül Daciának három részre lett felosztását illeti. A bevégezetlenül maradt „et terrae vagy terrarum“ ..... kifejezés, ha bevégezve lenne, nem kétlem fontos adatokkal gyarapítaná ókori úgy is elég szegény földiratainkat ³⁾.

Mindkét feliratot Maros-Portuson találták; jelenleg a k. fejevári városi sétányon vannak felállítva.

¹⁾ Mommsen olvasása szerint 7-dik sorban V + L + S, és a 8-dik sorban L + D + D + D = votum lubens solvit, locus datus decurionum decreto; l. *Auszug aus dem Monatsbericht der k. Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1857, oct. 11. l.*

²⁾ Mommsen, u. o.

³⁾ Lehet, hogy feliratunk Cybelenek is volt szentelve; ez esetben aztán a 3-dik sor így lenne olvasandó: „et terrae matri...“ Cybelet illeti t. i. ez a melléknév. V. ö. *Neigebaur, e. h., 18—19: 2, 183: 2, 205: 34; Montfaucon, Antiquitates graecae et romanae, Schatz és Semler kiad., Nürnberg 1757., I., 6 l.; Hofmann, Lexicon universale, Lugd. Batav. 1698., III., 88. l.; Pauly, e. h., VI. 1. 402. l.* Hihetőbbnek tartom azonban, hogy feliratunk utolsó szava, ha csonkán nem marad, valamely földterületet jelölt volna meg.

11.

2' 4" magas — 11 1/2" széles porondos mészkő fogadmányi oltár, melynek baloldalán *urceus*, jobb oldalán pedig *patera* van faragva:

INVICTO—
MYTHIR
AII + CHR
ILSTION

azaz: „*Invicto Mythiraii (sic) Chrilstion.*“

12.

2' magas — 1' 2 3/4" széles porondos mészkőből faragott fogadmányi oltár, melynek mindkét oldalára delphin van faragva, melynek farka *tridens*-sel van átszurva:

INVICTO
MYTHRAE ¹⁾
DIOSCO
RVS + MARCI
V + S + L + M +

¹⁾ AE öszszefűzve.

azaz: „*Invicto Mythrae Dioscorus Marcius votum solvit libens merito.*“

Ugy látszik, hogy mind a két feliratot görög eredetű férfi emeltette a napistennek.

Láthatók Maros-Portuson Pap Károly hajósmesternél, ki azokat egy a mythra-cultus főjeleneit igen eredeti módon feltűntető szép dombormivű — de fájdalom kettétörött — táblával, s egy hibetöleg szintén a mythra tiszteletére emelt szobortöredékekkel együtt muzeumunknak adományozta. Mind a négy darabot Pap Károly ur egy helyen, kertjében találta.

*

Ime t. egylet mekkora s mily nevezetes epigraphiai eredménnyel lön e rövid — alig két napi — kirándulásunk jutalmazva! Látható ebből, mily célravezető lenne, ha a t. egylet Erdély classicus vidékein ily rendszeres, és évről évre folytatandó epigraphiai vizsgálatokat rendelne meg s tenne lehetőségeké. Ha még e felett muzeumunkban az ilyen körutak következtében begyűjtött s illetőleg ajándékképpen beadott római feliratos kövek, s más nemű műemlékek rendszeres felállításáról is gondoskodva lenne: muzeumunk az olaszországi gyűjteményeket kivéve, bármelyik európai muzeummal vetekedhetnék.

Ismétlem uraim azt, a mit már egyszer e helyt kimondani szerencsém volt, hogy *muzeumunk díszét főként a daciai római régiségek gyűjteménye teheti.* Ebben a szakban nagyszertűt tudnánk eléállítani, ha pénzünk egy részét és főleg akaratainkat erre akarnók fordítani; mert efféle régiségi tárgyakban hiány Erdélyben bizonynyal nincs s nem is lesz.

Nem szeretném, ha előbb több — a mi pedig nem marad el, ha még sokáig késlekedünk vele — avval fognák egyletünket vádolni, hogy rendeltetését ebben a tekintetben nem fogta fel kellően; annyival kevésbbé, mert annak okai, ha ez megtörténik — nyíltan kimondom — fájdalom min magunk leszünk!

His IANNESTVICTOR
ORCENSANN° 20
H 5150595

